

# LIETUVIŲ LIAUDIES DAINYNUI – 25

ISSN 1392–2831 Tautosakos darbai XXII (XXIX) 2005



Iki 2005 m. išėję aštuoniolika „Lietuvių liaudies dainyno“ tomų

## KAITOS ŽENKLAI

GRAŽINA SKABEIKYTĖ-KAZLAUSKIENĖ

*Vytauto Didžiojo universitetas*

Straipsnio objektas – „Lietuvių liaudies dainynas“, aprėpiant per 25-erius jo leidimo metus išėjusius septyniolika\* tomų.

Darbo tikslas – žvelgiant iš tekstologo pozicijų, pabandyti išskirti ryškesnius kaitos momentus Dainyno rengimo istorijoje, didesnę dėmesį kreipiant į atskirų tomų santykį su Lietuvių liaudies dainų katalogu ir jų įvadinius straipsnius.

Tyrimo metodai – analitinis, lyginamasis, aprašomasis.

Žodžiai raktai: Dainynas, tomas, daina, katalogas, įvadas.

---

\* XVIII tomas pasirodė, kai straipsnis jau buvo įteiktas spaudai.

Balti „Lietuvių liaudies dainyno“ (toliau – Dainyno) tomai iš tolo šviečia tautosakos rinkinių lentynoje. Vienas prie kito glaudžiasi septyniolika tomų – tiek jų išėjo per 25-erius Dainyno leidimo metus. Šis laikas maždaug toks, kokiu viena karta pakeičia kitą. Ir iš tiesų nemaža mokslininkų, puoselėjusių didžiojo lietuvių liaudies dainų sąvado, kaip serijinio, tipologinio, sisteminio, mokslinio pobūdžio veikalo, idėją, mokslininkų, nustačiusių bendruosius Dainyno rengimo principus, pagaliau – parengusių pirmuosius jo tomus, taigi dalis tų, kurie dėjo pagrindus šiam iškiliausiam lietuvių folkloristikos leidiniui, jau yra išėję anapilin. Paskutiniai tomai rengti kitai kartai priklausančių dainotyryninkų. Kartų kaitą neretai lydi požiūrių, idėjų, tyrimo metodų, minčių raiškos būdų kaita. Dainyno kaitos galimybes riboja „Lietuvių liaudies dainyno“ ruošimo instrukcija<sup>1</sup>, kurioje reglamentuoti, regis, visi leidinio rengimo momentai: pobūdis, apimtis ir struktūra, atskiro tomo sudėtis, tekstų ir melodijų atranka, redagavimas, pateikimas, metrikos ir pastabų žymėjimas, versijos variantų aprašai, rodyklės ir kt. Vis dėlto kaitos būta.

Patys pastebimiausi – išoriniai kaitos ženklai. Antai nuo XII Dainyno tomo pakinta medžiagos išdėstymas: melodijų nebereikia ieškoti knygos gale, jos dedamos greta tekstų. Nuo XV tomo prie kiekvienos knygos pridedama kompaktinė plokštelė su atrinktais geriausiai publikuojamų dainų įrašais. Tačiau maga į dienos šviesą iškelti ir kitokius Dainyno kaitos ženklus, stabtelėti prie dėsningumų bei pokyčių, kurie susiję su bendrąja lietuvių dainotyros situacija bei yra nulemti konkrečių folkloristų mokslinės veiklos.

## Dainynas ir Katalogas

Bemaž kiekvieno tomo pratarmėje nurodoma, kad dainų klasifikacija remiasi Lietuvių liaudies dainų katalogu. Tačiau skirtingus tomus rengusių folkloristų santykis su juo yra nevienodas. Atsižvelgiant į tai, kokia buvusi atitinkamo žanro dainų susisteminimo padėtis pradedant rengti to žanro tomus, Dainyno rengėjus sąlygiškai būtų galima skirstyti į tris grupes.

Natūralu, kad rengti pirmuosius tomus patikėta tiems liaudies dainų tyrinėtojams, kurie tuo metu turėjo didžiausią tekstologinio darbo patirtį – dar iki pradedant leisti Dainyną buvo sudarę ir netgi atskiromis knygomis paskelbę atitinkamus Katalogo skyrius. Taigi „Vaikų dainų“ tomą (t. I) rengė šio žanro dainų sisteminiojoje Pranė Jokimaitienė<sup>2</sup>. Jai teko ir pirmieji „Karinių-istorinių dainų“ tomai (t. III, IX), nes buvo katalogavusi šias dainas<sup>3</sup>. Katalogo vestuvinių dainų skyriaus<sup>4</sup> autorė Bronė Kazlauskienė spaudai parengė net keturis iš eilės einančius „Vestuvinių dainų“ tomus: „Piršlybų dainos“ (t. II), „Sutartuvių – jaunojo išleistuvių dainos“ (t. IV), „Mergvakario ir jaunojo sutiktuvių dainos“ (t. V), „Jaunosios ieškojimo – išvažiavimo į jungtuves dainos“ (t. VIII); tiesa, rengiant IV tomą, jai talkino Bronė Stundžienė. O Vanda Misevičienė, sudariusi Katalogo darbo dainų skyrių<sup>5</sup>, parengė du šio žanro dainų tomus: „Rugiapjūtės, avižapjūtės ir grikių rovimo dainos“ (t. VI) ir „Laukų ir namų darbų dainos“ (t. XII). Be jokios abejonės, tekstologinio darbo patirtis, įgyta kuriant Katalogo atitinkamo dainų skyriaus sistemą, tvarkant jo kartoteką bei rengiant spaudai jo skyrius, labai pravertė minėtų tomų rengėjoms.

Įsibėgėjus Dainyno leidimui, atskirus tomus rengti pavedama folkloristams, turintiems kiek kuklesnius tekstologinio dainų tyrimo įgūdžius. Taigi antrajai grupei priklausytų rengėjai, turėję remtis kitų folkloristų sudaryta Katalogo kartoteka ir spausdintais jo skyriais. Naudodamasis B. Kazlauskienės sudarytu Katalogo skyriumi ir jo publikacija, XI Dainyno tomą „Sugrįžimo iš jungtvių – jauniosios apdovanojimo dainos“ parengė Norbertas Vėlius. Nijolė Laurinkienė, rengdama X Dainyno tomą „Jaunimo dainos. Meilės dainos“ (kn. 1), vadovavosi Elenos Mažulienės sutvarkytais ir paskelbtais Katalogo skyriais<sup>6</sup>. Visų trijų „Šeimos dainų“ tomų rengėjai – Leonardas Sauka, triušęs prie šeimos dainoms skirtų VII ir XIII tomų, ir dviese XIV tomą rengusios Jurgita Ūsaitytė ir Daiva Vaitkevičienė – rėmėsi V. Miševičienės sudarytu Katalogo skyriumi<sup>7</sup>. Šiai grupei reiktų priskirti ir XVII Dainyno tomą „Karinės-istorinės dainos“ rengusią Vitą Ivanauskaitę: mat ji naudojo P. Jokimaitienės sukataloguotų karinių-istorinių dainų skyriumi.

Pažymėtina, kad į anksčiau sudarytus ir atskiromis knygomis paskelbtus Katalogo skyrius nėra žvelgiama kaip į nepajudinamą duotybę. Dainyno rengėjai seka Katalogu, bet toli gražu jo nekopijuoja. Priešingai – į Dainyno rengimo darbus įeina ir Katalogo koregavimas. Iš tomų pratarmėse pateikiamos informacijos susidaro įspūdis, kad Katalogą kur kas kritiškiau peržiūri ir jį tikslinti dažniau imasi jaunesnės kartos rengėjai. Antai XIV Dainyno tomo pratarmėje J. Ūsaitytės ir D. Vaitkevičienės nurodoma, kad, nustačiusios kai kurių dainų priklausomybę kitiems žanrams, jos perkėlė jas į kitus Katalogo skyrius ir šiame tome neskelbia, be to, kiek kita tvarka surikiavo teminius tome publikuojamų dainų skyrius. XVII tomo pratarmė informuoja, kad rengėja V. Ivanauskaitė Katalogą papildė 1980–2000 m. užrašytais variantais, išskyrė kelis naujus dainų tipus, keliolika jų sujungė, kai kurių patikslino pavadinimus. Panašios informacijos apie Kataloge rengėjų darytus pakeitimus kituose tomuose nerandame. Vis dėlto, sugretinus skelbtus Katalogo skyrius su juos atitinkančiais Dainyno tomais, matyti, kad ne vienas rengėjas ir naujų tipų išskyrė, ir jau esamų pavadinimus tikslino, ir dar kitokiais būdais Katalogo medžiagą koregavo, tik viso to nenurodė pratarmėje. O gaila! Mokslinių interesų turintį skaitytoją domina, kuo dainų klasifikacija konkrečiame Dainyno tome skiriasi nuo klasifikacijos publikuotame Katalogo skyriuje, pravartu žinoti ir paskutinius tekstų, kuriais papildytas Katalogas ir kurie skelbiami atitinkamame tome, užrašymo metus.

Bet grįžkime prie Dainyno rengėjų grupių. Pirmosioms dviem grupėms priskyrėme rengėjus, kurie naudojo Katalogo skyriais, sutvarkytais prieš pradėdami leisti Dainyną. Trečiosios grupės rengėjams užkrauta sudėtingesnė užduotis: kad galėtų atrinkti dainas rengiamiems tomams, jie pirmiausia turėjo susisteminti tuos tomus atitinkančių Katalogo skyrių medžiagą. Toks dvigubos svarbos darbas patikėtas Giedriui Dringeliui, rengusiam „Dainų apie gamtą“ tomą (t. XV), ir J. Ūsaitytei, su keliais talkininkais plušėjusiai prie tomo „Humoristinės-didaktinės dainos: Dainos apie girtuoklystę“ (t. XVI). Taigi šie folkloristai suklasifikavo kelis Lietuvių liaudies dainų katalogo teminius skyrius, ir šio darbo rezultatai tapo rengiamų Dainyno tomų pagrindu.

Nė vienas Dainyno tomas neatspindi visos jį atitinkančio Katalogo skyriaus klasifikacijos, nes, remiantis „Lietuvių liaudies dainyno“ ruošimo instrukcija“, men-

kaverčiais laikomi tipai ir versijos yra neskelbiami<sup>8</sup>. Turint galvoje tuos tomus, kurie rengti atsiremiant į skelbtus Katalogo skyrius, smalsus skaitytojas gali susieškoti atitinkamas Katalogo knygas ir susipažinti su pilna dainų klasifikacija. O kokia esanti neseniai sutvarkytų Katalogo skyrių pilnoji klasifikacija – toji, aprėpianti visus tipus ir versijas, o ne tik tai, kas atrinkta į Dainyną, – skaitytojui sužinoti nėra kaip. Tad norisi pritari Povilui Krikščiūnui, sumaniusiam išeitį, kaip paviešinti visą nepublikuotų Katalogo skyrių klasifikaciją – leidžiant tą skyrių atitinkantį tomą, teminių motyvinių grupių pabaigose pateikti neskelbtų tipų ir motyvų anotacijas<sup>9</sup>. Tada Dainyno tomas būtų ne tik geriausių dainų sąvadas, bet ir Katalogo knyga.

### **Dainyno tomų įvadai**

Itin svarbi sudedamoji Dainyno tomų dalis yra įvadai – nemažos apimties apžvalginio pobūdžio straipsniai, supažindinantys su tome skelbiamomis dainomis. Nurodymų, kaip juos derėtų rašyti, Dainyno rengimo Instrukcijoje stebėtina maža. Be to, regis, ir tie kuklūs nurodymai brūkštelėti maštant tik apie tekstus pristatančius įvadás, o muzikinį dainų aspektą aptariančių įvadų į Dainyną dėti lyg ir neplanuota. Menka įvadų turinio reglamentacija tarsi byloja, kad kiekvienam įvado autoriui suteikiama kuo didžiausia laisvė. Vis dėlto, aprėpiant visus išėjusius tomus, galima kalbėti apie tam tikrą susiformavusį įvado modelį, į kurį daugiau ar mažiau orientuojasi įvadinius straipsnius rašantys folkloristai.

Atkreipiant dėmesį į įvadų formos panašumus, pastoviausiu dalyku reikėtų laikyti dainų aptarimo nuoseklumą – laikomasi daugmaž tokios dainų pristatymo sekos, kokia tame tome yra pateikti jų tekstai. Antras į akis krintantis dėsningumas – pradedant publikuoti kokio nors žanro ar teminio skyriaus dainas, pirmojoje toms dainoms skirtoje knygoje glaustai aptariama jų rinkimo, publikavimo ir tyrimo istorija, klasifikavimo klausimai. Istoriografinio pobūdžio informacija, sutelkta vienoje vietoje, yra skelbiama apie daugelio žanrų ar skyrių dainas: vaikų (t. I), vestuvines (t. II), senąsias karines-istorines (t. III), rugiapjūtės ir kitas javų derliaus (t. VI), jaunimo ir meilės (t. X), apie gamtą (t. XV), apie artimųjų netektį (t. XIV), apie girtuoklystę (t. XVI). Bet esama ir išimčių: įvaduose, supažindinančiuose su šeimos (t. VII), laukų ir namų darbų (t. XII), vėlyvosiomis karinėmis-istorinėmis dainomis (t. XVII), tokios informacijos nerandame. Minėtinas ir hermeneutinių nuostatų nulemtas metodologinį įvadų pobūdį atspindintis dėsningumas – dainų analizę siekiama pateikti tam tikrame kultūriniame kontekste, gilinantis į visuomenines istorines aplinkybes bei dainas kūrusių žmonių pasaulėžiūrą.

Pirmąjį Dainyno įvadą teko rašyti P. Jokimaitienei, nes kam kitam, jei ne jai, didžiausiai lietuvių vaikų dainų žinovei, derėjo supažindinti su I tome skelbiamomis šio žanro dainomis. Šią atsakingą užduotį folkloristė atliko pasinaudodama savo pačios monografija „Lietuvių liaudies vaikų dainos“<sup>10</sup>; šį įvadą būtų galima pavadinti minėtos monografijos santrauka. Klasikinė folklorinės monografijos struktūra, kai po įvado ir tautosakos kūrinių turinį analizuojančios dalies eina poetikos bei stilistikos specifikai skirta dalis, P. Jokimaitienei pasirodė besanti universali, visiškai deranti įvadiniams Dainyno tomų straipsniams. Taigi šią struktūrą atpažįstame ir

kituose dviejuose apie karines-istorines dainas rašytuose jos įvaduose (t. III, IX). Reikia pažymėti, kad kaip tik paskutinė, poetinius-stilistinius ypatumus apžvelgianti dalis skiria P. Jokimaitienės įvadus nuo daugelio kitų autorių, nelinkstančių tekstų raiškos dėsningumą aptarinėti atskirai. Kalbant apie P. Jokimaitienės įvadus, epitetą *klasikinis*, turint galvoje – akademiškas, galima vartoti ir apibūdinant dainų analizės kontekstą. Be abejo, kontekstą kiekvienai atveju lemia pristatomas žanras. Taigi rašydama apie vaikų dainas, P. Jokimaitienė atkreipia dėmesį į vaikų auginimo tradiciniame kaime sąlygas, išskiria specifines vaikų mąstymo ypatybes, o įvaduose apie karines-istorines dainas operuoja istoriniais duomenimis, supažindina su dainų kūrimo aplinkybėmis. Tačiau konteksto erdvei priklausančios medžiagos visuose jos įvaduose yra pateikta itin saikingai – tiek, kiek reikia dainų analizei. Nepaisant tos medžiagos negausos, galgi net – šykštumo, informacinė jos vertė kai kuriais atvejais buvusi tikrai didelė. Tarkim, IX tomo įvade P. Jokimaitienė pakoregavo tuo metu nusistovėjusią sampratą apie dainos kūrimo procesą. Buvo įprasta teigti, kad liaudies dainos kuriamos ir plinta žodžiu. O pasirodo, kad XIX a. karinės-istorinės dainos gimdavusios kitaip: „Šios dainos dažniausiai kuriamos raštu. Tai tarsi eiliuoti kareivių laišakai, prisiminimai“<sup>11</sup>. Tuo metu ne vienam skaitytojui tai buvo naujiena.

P. Jokimaitienės įvadai išsiskiria dėmesiu dainai kaip tipui. Apie dainą kalbama remiantis ne vienu jos užrašytu tekstu, o gretinant įvairius variantus. Taip galima diferencijuoti aptariamą dainos elementus į pastoviuosius ir kintančiuosius, pasekti regionines jos variantų plėtojimosi linkmes, pažymėti pirmines ir vėliau įsitvirtinusias versijas. Dainų tipų „Visi bajorai į Rygą jojo“ ir „Per tiltą jojau“ pristatymą (t. III) galima vertinti kaip pavyzdinę liaudies dainos analizę. Ji itin reikšminga metodologiniu požiūriu: turint galvoje, jog tūlas liaudies kūrinio analizę tapatina su literatūros kūrinio, P. Jokimaitienė leidžia suvokti, kuo folklorinio kūrinio analizė yra specifiška. Pažymėtina, kad P. Jokimaitienė gręžiasi į atitinkamo žanro repertuarą labiau įsitvirtinusių, t. y. daugiau kartų užrašytus, tipus. Jos dainų vertinimai – nepriklausomai nuo paskirties, amžiaus, stiliaus – pasižymi neutralumu, tolerancija ir santūria pagarba. Kartais atrodo, jog P. Jokimaitienė tarsi bijanti kritiškesniu žodžiu pažeminti dainą.

L. Sauka išsiskiria didžiaisia įvadų rašymo patirtimi. Jo plunksnai priklauso net keturi įvadai, vedantys skaitytoją į vestuvinių dainų tomus. Teisybės dėlei reikia pasakyti, kad vienas šių įvadų pasirašytas ne tik jo, bet ir B. Kazlauskienės vardu, tačiau stilius išduoda, kad didžioji įvado dalis vis dėlto priklauso L. Saukai. Prisiminus jo studiją „Lietuvių vestuvinės dainos“<sup>12</sup>, visiškai suprantama, kodėl rašyti vestuvinių tomų įvadus patikėta kaip tik šiam mokslininkui. Vestuvinių dainų žanras neatsiejamas nuo vestuvinių apeigų ir papročių, todėl L. Sauka daug vietos skiria vestuvių ceremonialui; o supažindina su juo gyvais senovės vestuvių vaizdais – apgalvotai parinkdamas kuo išraiškingesnes vestuvių aprašų citatas iš T. Lepnerio, M. Pretorijaus, A. Juškos, M. Valančiaus, J. Mickevičiaus, V. Krėvės-Mickevičiaus, B. Buračo, J. Baldausko ir kitų apie lietuvių vestuves įvairiais laikotarpiais rašusiųjų darbų. Analizuodamas vestuvinių dainų tekstus, L. Sauka taip pat kreipia skaitytojo dėmesį į jų santykį su įvairiais piršlybų ir vestuvių šventės momentais, ypač pabrėžia šioms dainoms būdingą vestuvinio aukštinimo tendenciją. Šeimos dainas

pristatantys du L. Saukos įvadais tokio ryškaus etnografinių šaltinių konteksto neturi. Dainų analizė čia hermetiškesnė, apribota dainų meninio pasaulio rėmais ir labiausiai nukreipta į dainomis teigiamas humanistines vertybes.

Nuo kitų autorių įvadų L. Saukos rašytieji išsiskiria itin jautria lyrizmo raiškos analize, atskleidžiančia jausmo ir vaizdo ryšį. Fiksuodamas personažų būsenų ir nuotaikos niuansus, L. Sauka drauge subtiliai aptaria poetinių priemonių vartojimą. Jo pateiktose tekstų interpretacijose susipynę psichologinis, etinis ir estetiškas dainų tyrimo aspektai. Esminis – estetiškas. Tai byloja vienur kitur įterpiamos pastraipos apie liaudies dainų estetikos principus. Kad estetiškas liaudies dainų vertinimo kriterijai L. Saukai yra patys svarbiausi, rodo jo įvaduose pristatomų dainų atranka.

Kaip ir P. Jokimaitienė, L. Sauka taip pat dažniausiai išskiria reikšminguosius tipus. Bet santykis su apibūdinamomis dainomis nevienodas. L. Saukai svarbu dainos meniškumas, todėl prie naujoviškų dainų, nors jų variantų ir labai daug, jis stabteli trumpam ir nenoriai. Atskiro dėmesio susilaukia retos, kartais vos kelis syk užrašytos dainos, jeigu jos patraukia savo grožiu. Neliuka pamirštos dainos, kurioms teko garbė būti įamžintoms istoriografinės reikšmės šaltiniuose, – sužavėjusios J. V. Goethe, patraukusios L. Rėzos žvilgsnį, nagrinėtos A. R. Niemio ar pan. Ypač L. Sauką masina dainos su paslaptimi. Tokių, kaip matyti iš jo rašytų įvadų, ne tiek jau mažai. Tik atskleisti jų paslaptis nėra lengva. Štai pastebima, kad sutartuvių daina „Oi, kai aš gėriau“ pasižymi neįprasta, sakytum, bajoriška aukso nendrelės simbolika, ir svarstoma, ką ji galėtų reikšti: „Apdainuojamo simboliško motyvo prasmė gana mįslinga: ką reiškia nendrelės lūžimas? Vėlgi – kaip gali gerti, laužyti nendrelę dar nepaūgėjęs bernelis? Apie visa tai telieka spėlioti“<sup>13</sup>. Ir į kitų dainų paslaptis nukreipdamas skaitytoją, L. Sauka yra linkęs svarstyti atsargiai, kelti klausimus. Atsakymų duoti neskubama – tegul jų ieško ir kiti. L. Saukos santykis su aptariamomis dainomis šiltas ir emociingas. Nevengiama susižavėjimo šūksnių, ypač džiaugiantis originalesniais, iš bendro dainų masyvo išsiskiriančiais tekstais.

Visai kitoks – ramus, lygus, pretenduojantis į maksimalų objektyvumą – kalbėjimas būdingas V. Misevičienės rašytiems įvadams (t. VI, XII). Natūralu, kad, rašant apie darbo dainas, šiek tiek papasakojama ir apie darbus – kas dirbo, kada, kaip. O pačios tomuose skelbiamos dainos pristatomos kitokiu būdu, negu tai darė P. Jokimaitienė ir L. Sauka. V. Misevičienė vieną po kitos apžvelgia dainų grupes. Jas sudaro pagal kokius nors išorinius požymius (funkcijas, vyraujančias temas, kompozicinę sandarą) surūšiuotos dainos. Dainų grupės šiame įvade aprašomos išskiriant pačius bendriausius, plika akimi pastebimus dalykus. Labiausiai pabrėžiamas dainose vaizduojamų personažų darbštumas. Daina kaip individualybė V. Misevičienėi nelabai rūpi, net ir citatų – o jos leistų išvysti vienos kitos dainos veidą – jos įvaduose yra nedaug. V. Misevičienės įvadinių straipsnių individualumo žyme reikėtų laikyti pastebėjimus, kurios darbo dainos ar atskiri tų dainų vaizdai artimi lietuvių kalendorinių apeigų ar kitų tautų, daugiausia kaimynystėje gyvenančių slavų, dainoms.

J. Ūsaitytė, supažindindama skaitytoją su XIV tome skelbiamomis šeimos dainomis, kaip ir V. Misevičienė, jas jungia į tam tikras grupes, tik šiuo atveju tai yra tipų grupės, paprastai vienijamos kokios nors temos. Ji dažnai stabteli ir prie atskiro



reikšmingesnio tipo, o jį aptardama, mėgsta išskirti semantinį branduolį sudarančius vaizdus ir pateikti invariantinius tų vaizdų pavyzdžius, užfiksuotus įvairiuose tekstuose. Ši dainų pristatymo metodika yra būdinga ir kitų autorių, ypač L. Saukos, įvadams, o J. Ūsaitytės įvadiniame straipsnyje ji vyrauja. Šiaip jau susidaro įspūdis, kad J. Ūsaitytė šeimos dainas siekia analizuoti panašiai, kaip tai daręs L. Sauka anksčiau išėjusiuose tomuose: jai taip pat rūpi vaizdo ir jausmo ryšys, ji irgi kreipia skaitytojo dėmesį į personažų dvasines būsenas, pagaliau ir įspūdingesnėmis citatomis stengiasi pagyvinti įvado tekstą. Sekti didesnę patirtį turinčiu Dainyno įvadu autoriumi – tikrai nėra blogas dalykas, juolab kad pristatomos to paties žanro dainos. Tačiau, skirtingai nei L. Sauka, J. Ūsaitytė nesibodi kalbėti apie naujoviškas dainas, ir, regis, naujesniu analizės aspektu reikėtų laikyti jos pastebėjimus apie krikščionybės įtaką šeimos dainoms.

Po J. Ūsaitytės įvadinio straipsnio XIV tome įdėtas dar vienas, rašytas D. Vaitkevičienės. Nors jame ir operuojama šiame tome skelbiamomis dainomis, vis dėlto jo vieta ne Dainyne. Nei struktūra, nei funkcijomis jis neatitinka dainų rinkinių įvadams keliamų reikalavimų, kalbant metaforiškai, jis tiesiog kito žanro ir publikuoti jį derėjo, sakykime, kad ir „Tautosakos darbuose“.

N. Laurinkienės rašyto įvado (t. X) centre – ne populiariausi ar kokiomis unikaliomis savybėmis išsiskiriantys tipai, ne turinio ar formos panašumų vienijamos tipų grupės, o uždarame meniniame dainų pasaulyje vaizduojamas žmogus. Norint atskleisti jo paveikslą, yra pateikiama gana daug tekstų citatų, perpasakojamos apdainuojamos situacijos bei pristatomos būdingesnės poetinės priemonės. Antropocentrinė analizės linkmė suteikia įvadui vieningumo, nors rašoma apie dviejų žanrų – jaunimo ir meilės – dainas. Tik žmogaus analizės aspektai priklausomai nuo žanro šiek tiek skiriasi. Rašydama apie jaunimo dainas, N. Laurinkienė daugiausia dėmesio skiria jauno žmogaus, ypač mergelės, idealui šiose dainose parodyti, o perėjusi prie meilės dainų aptarimo, susitelkia ties jaunuolių išgyvenamais meilės jausmais bei jų raiška. Šie analizės aspektai toli gražu ne atsitiktiniai, jie tiesiog kyla iš šių žanrų problematikos, be to, dera pažymėti – šie aspektai padeda atverti būtiškąsias dainų prasmes. Ir dar: minėti aspektai, ypač gilinimasis į meilės vaizdavimą, leidžia pastebėti dainų kūrėjų nacionalinio charakterio bruožus. Kryptingą, tautiniam savitumui ryškinti skirtą analizę N. Laurinkienė geba derinti su gana nuosekliu teminių skyrių pristatymu.

Vienu išryškintu analizės aspektu pasižymi ir N. Vėlius rašytas įvadas apie sugrįžimo iš jungtuvių – jaunosios apdovanojimo dainas (t. XI), tik jo pasirinktas aspektas yra nulemtas ne dainų prigimties, o paties įvado autoriaus mokslinių interesų. N. Vėlius žvilgsnį traukia dainos, išsiskiriančios rituališkumu ir mitologiškumu, visos kitos apibūdinamos bendrais bruožais, greitosiomis. Kaip ir L. Sauka, N. Vėlius nemaža vietos skiria supažindinimui su vestuviniaisiais papročiais ir apeigomis – galgi net per daug, nes etnografinė medžiaga sudaro didesnę pusę šiaip jau gana striuko įvado. Interpretaciniai akcentai – du: pirmasis – stalo vadavimo dainoje „Atvažiuoja Rygos kupčiai“ vaizduojamą sodą N. Vėlius traktuoja kaip pasaulio medžio įvaizdį; antrasis – nuotakos idealizacijoje, ypač išskirdamas su jaunosios vadavimo apeiga susijusias dainas, išvelgia ryšį su dangiška nuotaka Aušrine.

XV Dainyno tomu pradamos skelbti naujoviškos stilistikos dainos. XVI ir XVII tomai taip pat skirti vėlyvesnei dainuojamajai tautosakai. Reikia pripažinti, kad šie tomai, ypač turint galvoje conceptualius jų įvadu, išgelbėjo Dainyno leidimą nuo savotiško išsekimo, kurio požymiai pamažėle ėmė ryškėti tradicinėms dainoms skirtuose tomuose. Naujoviškų dainų rengimą spaudai lydėjo ir tebelydi teoriniai svarstymai. Antai savo straipsniuose B. Stundžienė prabilo apie būtinybę iš naujo apmąstyti principus, kuriais turėtų būti grindžiami dainų žanrai<sup>14</sup>; G. Dringelis išskėlė sisteminimo problemas, kurios jį užgriuvo klasifikuojant dainas apie gamtą<sup>15</sup>; V. Ivanauskaitė parodė, kaip stipriai lietuvių folkloristiką veikė opozicija tarp „senųjų“ ir „naujųjų“ dainų<sup>16</sup>; J. Sadauskienė atskleidė, kokios tradicijos veikė ir kokią įtaką jos darė normatyvumo raiškai vėlyvosiose literatūrinės kilmės dainose<sup>17</sup>. Taigi atsigręžimas į naujoviškos stilistikos dainas suaktyvino mokslinę mintį, o svarbiausia – atvėrė naujus tyrimo akiračius. Ko gero, dėsninga, kad reabilituoti naujoviškas dainas ėmėsi jaunesnės kartos folkloristai. Ėmėsi su nemažu įkarščiu, jausdami atsakomybę už tinkamą visų sukaupytų liaudies kūrybos turtų įvertinimą ir pasirodydami esą pajėgūs tai daryti.

Be abejo, ir anksčiau išėjusiuose tomuose teko publikuoti naujoviškų dainų. Deja, įvaduose, ypač L. Saukos, vyravo negatyvus jų vertinimas. O gaires, nurodantis, koku keliu derėtų sukti įžengus į naujoviškų dainų valdas, IX tomo įvade paliko P. Jokimaitienė: yra kiti šių dainų vertinimo kriterijai, nes jos priklauso kitai poetinės kūrybos sistemai. Žvelgdama į XVIII a. pabaigos – XIX a. naujoviškas karines-istorines dainas kaip į autentišką kareivio patirtį paliudijančius tekstus, P. Jokimaitienė kalba apie informacinę jų paskirtį ir pasirenka psichologinį šių kūrinių apibūdinimo aspektą. Išskirti universalūs, visoms naujoviškoms dainoms taikytinus vertinimo kriterijus šiandien turbūt dar anksti. Tačiau šias dainas pristatantys folkloristai vertinimo kriterijų ieško, randa ir gana sėkmingai juos taiko, bet kol kas tai daroma skirtingų dainų masyvų ribose. Drauge reikia pažymėti, kad išvados, pateikiamos apibendrinant apibrėžto dainų masyvo analizę, neretai pretenduoja į visuotinumą, gali būti taikomos ir didelei daliai kitų naujoviškų dainų. Pavyzdžiu tebūnie keli išvadų teiginiai, kuriais J. Ūsaitytė baigia XVI tomo įvadinį straipsnį: „Kad ir kaip vertintume senosios ir vėlyvosios dainuojamosios poezijos sandūrą, reikia pripažinti viena: literatūriniai tekstai savaip praturtino dainuojamąją tautosaką naujomis temomis ir jų raiškos galimybėmis. Naujoviška dainuojamoji tautosaka <...> atspindi tautos kūrybines išgales, estetines liaudies meno kaitos kryptis ir kartu žymi mūsų individualiosios poezijos ištakas. Jos vertę reikia matuoti atsižvelgiant į XIX ir XX a. visuomeninio kultūrinio gyvenimo realijas“<sup>18</sup>.

XV–XVII tomuose skelbiamos naujoviškos dainos įvadų autoriams išskėlė naujų reikalavimų: pirmiausia, gebėjimo teoretizuoti; antra, istoriografinio tyrimo patirties; trečia, kiek įmanoma platesnio kultūrologinio akiračio.

Įvado „Dainos apie gamtą“ autorius G. Dringelis išskyla kaip senosios literatūros žinovas. Į gamtos dainas jis žvelgia Vakarų Europos kultūros kontekste ir šių dainų pasaulėžiūros ištakas randa vidurinių amžių pabaigos ir Renesanso pradžios Vakarų Europos literatūroje. Su istoriografo smalsumu bei akylumu naršydamas po senuosius Europos raštijos šaltinius, nustato kai kurių poezijos kūrinių keliones iki



Lietuvos, kur jie, išversti į lietuvių kalbą, folklorizuojasi, o pateikdamas lotyniškus ar lenkiškus kūrinių pavyzdžius, išplečia lyginimo erdvę. Apskritai nė viename anksčiau rašytame įvade lyginamasis istorinis tyrimo metodas nebuvo taikomas tokiu mastu, kaip G. Dringelio. Daug kur lyginami dainų apie gamtą ir vaikų dainų tipai, motyvai ir kai kurie vaizdai. Gretinama su autorine poezija, ypač išskiriant A. Strazdą. O lyginimais ne vien ryškinama naujoviškų dainų apie gamtą savitumas; iš gretinimų išplaukia platesnės išvados apie liaudies dainininkų požiūrio į gamtą pokyčius, literatūrinės kūrybos įtaką tautosakinei, autorinių eilių folklorizavimosi procesą ir kt. Problemiškumas – dar vienas bruožas, skiriantis G. Dringelio įvadą nuo ankstesniuose tomuose publikuotų įvadų. Pirmiausia jis susijęs su klasifikavimo klausimais. Kad dainoms apie gamtą nebuvo lengva rasti vietą lietuvių liaudies dainų sistemoje, kad esama nemaža sąlygiškumo, matyti, pavarčius šį Dainyno tomą ir metus žvilgsnį, tarkim, į dainas apie puotaujančius paukščius – labai panašūs variantai buvo publikuoti vaikų dainų tome, o pagal pateikėjų pastabas, nurodančias šių dainų funkcinę priklausomybę, jas būtų galima priskirti ir vaišių dainoms. Priklausomai nuo pristatomų dainų vienur išskirdamas ryškiausius tipus, kitur dėmesį sutelkdamas į temą reprezentuojančius atskirus tekstus, G. Dringelis skaitytojo akis kreipia ir į meninę raišką. Labiausiai akcentuojamos naujoviškąjį stilių atspindinčios poetinės priemonės.

Po G. Dringelio plataus įvadinio straipsnio XV tome randame dar vieną, mažesnės apimties, rašytą Austės Nakienės. Bet kurio tomo dainų pristatymas tik tekstams skirtame įvade yra tarsi nepilnas. Turiningas A. Nakienės įvadas praplečia dainavimo tradicijų kaitos supratimą. Aptariant dainų apie gamtą muzikines ypatybes, drauge yra ryškinamos ir bendros XIX a. antrosios pusės liaudiškosios muzikinės kultūros tendencijos: vienos naujoviškos dainos dar dainuojamos parenkant joms senąsias melodijas, kitos – sekant bažnytinėmis giesmėmis, trečios perima populiarių to meto šokių melodijas. Atsirado viltis, kad dainų muziką aptariantys įvadai nuo šiol bus skelbiami visuose naujuose Dainyno tomuose – skaitytojai to seniai laukia. Profesionaliai parašyti, tokie įvadiniai straipsniai neabejotinai padidintų mokslinę Dainyno vertę. Deja! Du paskesni tomai vėlgi išeina be muzikologinio pobūdžio įvadinų straipsnių.

XVI tome naujoviškas dainas pristatantis J. Ūsaitytės įvadas, kaip ir G. Dringelio, – daugiaspektis. Šiame tome publikuojamų dainų apie girtuoklystę nebūtų imama tinkamai aptarti, nedisponuojant gana specifiskomis tautos ir kultūros istorijos žiniomis – apie girtavimo išgalėjimą Lietuvoje ir kovą su juo. Iš kitų anksčiau skelbtų liaudies dainų dainos apie girtuoklystę išsiskiria apibrėžta didaktine paskirtimi – švietėjiškoje blaivybės sąjūdžio veikloje jos pasitelkiamos kaip priemonė prieš alkoholizmą. Vieną iš įvade vyraujančių analizės krypčių lėmė naujas šių dainų gyvavimo momentas – dainų plitimui įtakos turėjo jų publikavimas spaudoje. Kone su pedantišku kruopštumu peržiūrėjusi XIX a.–XX a. pradžios spaudą, J. Ūsaitytė randa daugelio konkrečių dainų literatūrinės šaknis. Daug vietos įvade skiriama autorystės problemoms, todėl jis tampa aktualus ir literatūros istorijos tyrinėtojams. Kaip ir šeimos dainoms skirtame įvade, perėjusi prie tome skelbiamų dainų turinio ir formos aptarimo, J. Ūsaitytė yra linkusi pristatyti tam tikro motyvo vienijamas dai-

nų grupes, kartkartėmis dirstelėdama ir į paskirus ryškesnius tipus. Be to, atskirai aptardama humoristines ir moralistines dainas, įvado autorė atskleidžia, kuo specifiški yra šių dviejų šiek tiek sąlygiškai išskirtų dainų grupių meninio pasaulio modeliai. Tik dainų citatų šiame įvade lyg ir mažoka.

Įvadų, kaip mažųjų studijų, rašymo tradiciją tęsia trečiojo naujoviškoms dainoms skirto įvado autorė V. Ivanauskaitė (t. XVII). Jos stilius, palyginti su neutraliu dalykišku G. Dringelio ir J. Ūsaitytės stiliumi, yra kiek kitoks – emociškesnis, sakytume, mokslinis su beletristinio priemaiša. Į akis krinta nuoširdus V. Ivanauskaitės žavėjimasis analizuojamomis karinėmis-istorinėmis dainomis ir jas sukūrusių žmonių kūrybingumu. Bene esmingiausia naujoviškų karinių-istorinių dainų savybe ji laiko jų polinkį liudyti istorinę tiesą, todėl analizuodama dainas daug dėmesio skiria istorinę tikrovę atspindinčioms dainų realijoms. Gerai susipažinusi su istorine medžiaga, V. Ivanauskaitė skaitytojui pristato ją itin gyvai – remdamasi autentiškais istorinių įvykių liudijimais, pamtais iš kareivių ar jų artimųjų laišku, dienoraščių bei atsiminimų. Ryškus šiame įvade yra karinių-istorinių dainų raidos aspektas. Nuosekliai aptarinėdama Kražių skerdynes, Rusijos–Japonijos ir Pirmąjį pasaulinį karus menančias dainas, V. Ivanauskaitė fiksuoja, kas aiškiai perimta iš senųjų klasiškinių karinių-istorinių dainų, kas su jomis siejasi, bet daugiau ar mažiau pakitę, ir kas iš esmės nauja. Analizuojami nauji motyvai, kalbama apie pasikeitusią formą, atkreipiamas dėmesys į dainų autorystę bei dalies jų plitimą ne iš lūpų į lūpas, o persirašant į dainų sąsiuvinis.

## Išvados

1980-ieji – metai, kada pasirodė pirmasis „Lietuvių liaudies dainyno“ tomas – žymi naujo lietuvių dainotyros etapo pradžią. Etapo, kuris vainikuoja visus ankstesnius dainoms atsidėjusių tautosakininkų darbus ir kartu atveria naujas mokslinės veiklos perspektyvas. Per 25-erius leidimo metus išėję septyniolika tomų, rengti laikantis „Lietuvių liaudies dainyno“ ruošimo instrukcijos“, išsaugojo savo mokslinę tapatybę – pagrindiniai Dainyno rengimo principai, struktūra bei reikalavimai dainų pateikimui iš esmės nepasikeitė. Įsitvirtino tam tikri sudedamųjų tomo dalių modeliai, netgi tų dalių, kurios Instrukcijoje nebuvo griežtai reglamentuotos – turima omenyje daugmaž nusistovėjęs Dainyno įvadų pavidalas. Tačiau būtų keista, jei, apžvelgę ketvirtą amžiaus aprėpiančią Dainyno leidimo istoriją, neišvystume kaitos ženklų.

Akivaizdžiausi išoriniai pokyčiai – dainų melodijos imamos skelbti greta tekstų, prie tomų pridedamos kompaktinės plokštelės. Su kartų kaita iš dalies susijęs kintantis Dainyno rengėjų santykis su Katalogu. Pirmuosius tomus rengę vyresniosios kartos tautosakininkai rėmėsi skelbtais savo pačių anksčiau sudarytais Katalogo skyriais; paskesnius tomus rengę įvairių kartų atstovai naudojami ne pačių, o kolegų sutvarkyta ir paskelbta Katalogo medžiaga; atėjus metui leisti dar nesuklasifikuotų dainų tomus, dvigubą – katalogavimo ir tomo parengimo – darbą patikėta atlikti jaunosios kartos folkloristams. Bene didžiausią poveikį Dainyno leidimas padarė mokslinės minties raidai, o šioji geriausiai atsispindi jo tomų įvadiniuose

straipsniuose. Dainyno įvadų turinį lemia pristatomų dainų žanrinė specifika, dainų skelbimo bei tyrimo situacija iki pradedant rengti joms skirtą tomą ir, žinoma, įvadų autorių mokslinė individualybė. Pažymėtina, kad klasikines dainas pristatančiuose įvaduose į jas linkstama žvelgti kaip į uždarai meninei sistemai priklausančius fenomenus, tyrimo kontekstas ne itin platus, nulemtas dainų paskirties bei atlikimo aplinkybių. Pradėjus leisti naujoviškos stiliškos dainų tomus, visų pirma iškilo šių dainų reabilitavimo problema, kurią įvadų autoriai sprendžia ieškodami kitų vertinimo kriterijų, nei buvo įprasta taikyti senosioms dainoms. Paskutinių trijų tomų įvaduose pagausėja teorinių samprotavimų, svarbūs tampa dainuojamosios tradicijos raidos klausimai. Į dainas imama žvelgti kaip į integralų lietuvių kultūros reiškinių, kuriam paaiškinti būtina pasitelkti istorinę, literatūrologinę, kultūrologinę ir kitokio pobūdžio medžiagą, tokiu būdu labai išplečiant konteksto erdvę.

<sup>1</sup> „Lietuvių liaudies dainyno“ ruošimo instrukcija. Parengė Leonardas Sauka. Vilnius, 1980.

<sup>2</sup> *Pranė Jokimaitienė*. Lietuvių liaudies vaikų dainų tipų katalogas. – *P. Jokimaitienė*. Lietuvių liaudies vaikų dainos. Vilnius, 1970, p. 173–247.

<sup>3</sup> *Pranė Jokimaitienė, Bronė Kazlauskienė*. Istorinės-socialinės dainos. – Lietuvių liaudies dainų katalogas, [t.] 4. Vilnius, 1980.

<sup>4</sup> *Bronė Kazlauskienė*. Vestuvinės dainos jaunosios pusėje. – Lietuvių liaudies dainų katalogas, [t.] 2. Vilnius, 1976; *Bronė Kazlauskienė*. Vestuvinės dainos jaunojo pusėje. – Lietuvių liaudies dainų katalogas, [t.] 3. Vilnius, 1977.

<sup>5</sup> *Vanda Misevičienė*. Darbo dainos. Kalendorinių apeigų dainos. – Lietuvių liaudies dainų katalogas, [t.] 1. Vilnius, 1972.

<sup>6</sup> *Elena Mažulienė*. Jaunimo dainos. Meilės dainos. – Lietuvių liaudies dainų katalogas, [t.] 6. Vilnius, 1986.

<sup>7</sup> *Vanda Misevičienė*. Šeimos dainos. – Lietuvių liaudies dainų katalogas, [t.] 5. Vilnius, 1982.

<sup>8</sup> „Lietuvių liaudies dainyno“ ruošimo instrukcija, p. 6.

<sup>9</sup> *Povilas Krikščionas*. [Recenzija]: Lietuvių liaudies dainynas, t. 15: Dainos apie gamtą. Parengė Giedrius Dringelis; melodijas parengė Austė Nakienė. Vilnius, 2000. – Tautosakos darbai, [t.] XV (XXII). Vilnius, p. 278.

<sup>10</sup> *P. Jokimaitienė*. Lietuvių liaudies vaikų dainos. Vilnius, 1970.

<sup>11</sup> *Pranė Jokimaitienė*. Karinės-istorinės dainos (XVIII a. pabaiga – XIX a.). – Lietuvių liaudies dainynas, t. IX: Karinės-istorinės dainos, [kn.] 2. Parengė Pranė Jokimaitienė; melodijas parengė Aušra Žičkienė. Vilnius, 1995, p. 19.

<sup>12</sup> *Leonardas Sauka*. Lietuvių vestuvinės dainos. – Literatūra ir kalba, [t.] IX. Vilnius, 1968, p. 7–296.

<sup>13</sup> *Leonardas Sauka*. Nuo sutartuvių iki jaunojo išleistuvių. – Lietuvių liaudies dainynas, t. IV: Vestuvinės dainos, [kn.] 2. Parengė Bronė Kazlauskienė ir Bronė Stundžienė; melodijas parengė Zofija Puteikienė. Vilnius, 1988, p. 13.

<sup>14</sup> *Bronė Stundžienė*. Dėl dainų žanrinės priklausomybės. – Tautosakos darbai, [t.] VIII (XV). Vilnius, 1998, p. 27–31.

<sup>15</sup> *Giedrius Dringelis*. Žanro problemos gamtos dainose. – Tautosakos darbai, [t.] VIII (XV). Vilnius, 1998, p. 49–53.

<sup>16</sup> *Vita Ivanauskaitė*. Daina amžių sandūroje. Tradicija ir naujovės. – Tautosakos darbai, [t.] XII (XIX). Vilnius, 2000, p. 154–163.

<sup>17</sup> *Jurga Sadauskienė*. Normatyvumo raiška vėlyvosiose liaudies dainose. – Tautosakos darbai, [t.] XX (XXVII). Vilnius, 2004, p. 203–220.

<sup>18</sup> *Jurgita Ūsaiytė*. Dainos apie girtuoklystę. – Lietuvių liaudies dainynas, t. XVI: Humoristinės-didaktinės dainos: Dainos apie girtuoklystę. Parengė Jurgita Ūsaiytė; melodijas parengė Jūratė Gudaitė. Vilnius, 2002, p. 38.

## SIGNS OF CHANGE

GRAŽINA SKABEIKYTĖ-KAZLAUSKIENĖ

### Summary

The subject of the article is “The Book of Lithuanian Folk Songs”. Analysis covers the seventeen volumes that appeared during 25 years of its publication. The author of the article discusses the altering attitude of scholars editing separate volumes towards the “Index of Lithuanian Folk Songs”. Upon analyzing the introductions to the separate volumes of “The Book of Lithuanian Folk Songs”, a certain model introduction to which the authors adhere, was revealed. The author of the article demonstrates how contents of the individual introductions depend on the genre peculiarities of the published songs, the situation with the song publicizing and investigation, and the scholarly individuality of the authors. As the most significant change in the history of “The Book of Lithuanian Folk Songs”, publication of the stylistically new-fashioned folk songs is named.

Gauta 2005-05-13